

Blżej świata

Program nauczania
wiedzy o społeczeństwie
w gimnazjum

Maria Wesołowska-Starnawska
Witold Starnawski

WYDAWNICTWO
SZKOLNE
PWN

Redaktor
Urszula Radomska

Redaktor techniczny
Maryla Broda

Copyright by
Wydawnictwo Szkolne PWN Sp. z o.o.
Warszawa 2009

ISBN 978-83-262-0051-9

Spis treści

Charakterystyka programu.	4
1. Podstawa prawna	4
2. Przeznaczenie programu i czas jego realizacji	4
3. Pomoce dydaktyczne	4
4. Podstawy filozoficzne i psychologiczne	5
5. Zasady konstrukcji	5
6. Specyfika programu	6
Cele edukacyjne	7
1. Podstawa programowa	7
2. Ogólne cele dydaktyczne i wychowawcze	8
3. Szczegółowe cele edukacyjne	8
Materiał nauczania	10
1. Główne pojęcia.	10
2. Zasady uporządkowania.	11
Procedury osiągnięcia celów	12
1. Charakterystyka metod nauczania	12
2. Proponowane rodzaje metod nauczania.	12
Treści nauczania (cele, materiał, procedury, osiągnięcia)	16
Propozycje metod oceniania osiągnięć uczniów	45
1. Formułowanie wymagań – dobór kryteriów	45
2. Poziomy wymagań	46
Literatura	48

Charakterystyka programu

1. Podstawa prawna

Program jest dydaktycznym opracowaniem treści opartym o zmienioną podstawę programową kształcenia ogólnego dla gimnazjów, wprowadzoną rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r.

2. Przeznaczenie programu i czas jego realizacji

Prezentowany program przeznaczony jest do realizacji na III etapie edukacji, a więc w gimnazjum.

Na nauczanie wiedzy o społeczeństwie przeznaczono dwie godziny tygodniowo w trzyletnim cyklu kształcenia. Kolejność realizacji poszczególnych zagadnień nie jest narzucona i decyzję w tej sprawie podejmuje każda szkoła indywidualnie. Odwołując się jednak do doświadczeń wyniesionych z wieloletniej pracy dydaktycznej w szkole, proponujemy zaplanować realizację zagadnień ekonomicznych w ostatniej klasie gimnazjum, ze względu na stopień trudności zawartych w nich treści, a także z uwagi na fakt, że w tym czasie uczniowie coraz bardziej zaczynają doceniać praktyczną wartość wiedzy zawartej w tym module. Coraz bliższa staje się również dla nich perspektywa wyboru zawodu i związanego z tym charakteru dalszego kształcenia. Taki układ zapewni również ciągłość procesu dydaktycznego, ponieważ zagadnienia ekonomiczne kontynuowane są również na lekcjach przedsiębiorczości w kształceniu ponadgimnazjalnym.

Program uwzględnia – określone przez Centralną Komisję Egzaminacyjną – standardy wymagań, będące podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów gimnazjalnych.

3. Pomoce dydaktyczne

Program jest jedną z części całościowej propozycji skierowanej do uczniów i nauczycieli. Jego koherentnym uzupełnieniem jest podręcznik Marii Wesołowskiej Starnawskiej, Andrzeja Pilipiuka i Witolda Starnawskiego *Blżej świata*, który został zmieniony zgodnie z nową podstawą programową. Nadano mu również nową szatę graficzną. Efektywna realizacja programu wymaga odpowiedniego wyposażenia pracowni bądź biblioteki (czytelni) szkolnej w egzemplarze Konstytucji RP, słowniki, leksykony (politologiczne, historyczne, społeczne i ekonomiczne), ale także w bieżącą prasę. Użyteczna byłaby również szkolna wideoteka z zestawem filmów (np. dokumentujących wydarzenia z najnowszej historii Polski). Pomoce te – zwłaszcza oparte na technikach audiowizualnych – mogą być także wykorzystywane w nauczaniu innych przedmiotów, np. podczas lekcji języka polskiego bądź obcego można analizować bieżące informacje z kraju albo ze świata, łącząc naukę języka z wiedzą o społeczeństwie. Specyfika przedmiotu oraz wymogi współczesnego kształcenia domagają się zapewnienia nauczycielom i uczniom swobodnego dostępu do Internetu.

4. Podstawy filozoficzne i psychologiczne

Program przeznaczony jest dla uczniów, którzy chcą w samodzielny sposób poznawać i oceniać otaczającą ich rzeczywistość i dla nauczycieli, którzy chcą takie aktywne postawy kształtować. Odwołuje się on do dwu zasad, które leżą u podstaw kultury greckorzymskiej i chrześcijańskiej oraz stanowią fundament opartej na nich cywilizacji. Jest to **zasada racjonalności** oraz **zasada personalizmu**. Zasada racjonalności opiera się na przekonaniu, że wydawane przez ludzi sądy i oceny oraz zajmowane przez nich postawy powinny być uzasadnione, to znaczy powinny opierać się na dostępnych wszystkim racjach prowadzących do zrozumienia siebie i świata. Zasada personalizmu podkreśla natomiast rolę osoby w procesach społecznych i gospodarczych. Wynika ona z przekonania, że wszelkie procesy społeczne, także gospodarcze, można w pełni zrozumieć dopiero z perspektywy osoby. Takie ujęcie ma również na celu pobudzenie aktywności ucznia i uczynienie go świadomym uczestnikiem procesu kształcenia. Służyć ma temu m.in. przywoływanie przykładów ilustrujących abstrakcyjne mechanizmy życia społecznego i gospodarczego oraz odwoływanie się do osobistych doświadczeń ucznia.

Z tej samej tradycji klasycznej bierze się również przekonanie, że życie indywidualne człowieka odbywa się we **wspólnocie społecznej** i że ważną rolę w regulowaniu relacji między jednostką i społecznością odgrywa **moralność**. W programie chodzi o wydobycie tych zagadnień, które są aktualne i bliskie mentalności uczniów. Zarazem jednak słuszne wydaje się, aby preferencja dla nowoczesnych treści i metod nie oznaczała pogardy dla wartości, które przez wieki sprawdziły się jako trwałe.

Program stara się realizować – zawartą w samym przedmiocie wiedza o społeczeństwie – tendencję do **łączenia wiedzy o świecie współczesnym z rozumieniem rzeczywistości społecznej i kształtowaniem umiejętności praktycznych**. Jego celem jest również wskazanie zależności, które zachodzą między posiadaną wiedzą i umiejętnościami a postawą otwartości na innych ludzi i właściwie rozumianą służbą dobru wspólnemu.

5. Zasady konstrukcji

Program zawiera – opartą na podstawie programowej – listę tematów, które powinny być omówione, nie ogranicza się jednak do ujęcia treściowego. Równie ważne jest bowiem to, w jaki sposób tematy te zostaną zrealizowane. Poszczególne tematy zawierają – poza wiedzą – zarówno elementy wychowawcze, jak i praktyczne. Program stanowi więc także zestaw planowych czynności pedagogicznych.

Dominuje w nim **model interaktywny**, ponieważ zasadnicze znaczenie przypisuje się komunikacji i relacjom społecznym. W programie występują również elementy **modelu krytycznego**, ponieważ adresowany jest do ucznia jako świadomego uczestnika życia społecznego, umiającego wartościować i krytycznie oceniać zjawiska życia publicznego.

Cele formułowane w programie mają niekiedy z konieczności charakter orientacyjny i nie dają się zoperacjonalizować, ponieważ odnoszą się do trudno uchwytnych i niemierzalnych zachowań i postaw (np. w przypadku kształtowania postaw patriotycznych czy zagadnień moralnych).

Materiał nauczania został ułożony według następujących kryteriów:

- niezbędności przedmiotowej,
- niezawodności,

- wartości kształcącej,
- przystępności,
- użyteczności.

Bardziej szczegółowe omówienie tej kwestii znajduje się w punkcie „Materiał nauczania”.

Kolejność poszczególnych bloków tematycznych nie jest przypadkowa. Została ona wyznaczona przede wszystkim przez kryterium strukturalne, a więc według związków merytorycznych występujących w materiale nauczania, w pewnej zaś mierze – ze względu na stopień trudności. Kolejność tę można jednak zmienić, jeśli przemawiają za tym ważne względy dydaktyczne, wychowawcze czy praktyczne.

6. Specyfika programu

Autorzy, przygotowując program, kierowali się trzema dodatkowymi założeniami, które – w zamierzeniu – mają stanowić o jego specyfice. Są to:

A. Wiedza zintegrowana. Prezentowana wiedza z konieczności musi być uporządkowana i podzielona na jednostki, jednak ważne jest zachowanie więzi między różnymi tematami. Jeszcze większe znaczenie ma pokazanie związku z wiedzą i umiejętnościami, z którymi uczeń spotyka się w życiu: w domu, rodzinie, szkole, w środowiskach społecznego przekazu.

B. Powiązanie teorii z praktyką. Niektóre tematy zawierają pewną dawkę wiedzy teoretycznej – dotyczy to np. filozoficznych, psychologicznych czy socjologicznych podstaw wiedzy o człowieku, znajomości ideologii, wiedzy ekonomicznej czy prawnej. Wszędzie tam autorzy starali się pokazać praktyczne konsekwencje omawianych teorii.

C. Rozbudzenie zainteresowań. Problematyka przedstawiana w programie czasem wydaje się odległa od zainteresowań ucznia i nużąca w odbiorze. Potrzebne jest zatem „uatrakcyjnianie” podawanych treści jak również urozmaicanie formy przekazu.

Te charakterystyczne cechy programu są podporządkowane głównym zadaniom, określonym przez ogólne i szczegółowe cele kształcenia

Cele edukacyjne

1. Podstawa programowa

Cele kształcenia określone w podstawie programowej prezentujemy na poziomie ogólnym i szczegółowym. Cele ogólne ukierunkowują całą działalność dydaktyczno-wychowawczą. Wyznaczają one działania do realizacji, można je zatem porównać do świateł wskazujących i zarazem korygujących drogę. Cele szczegółowe dzielą naszą ścieżkę programową na poszczególne etapy, pokazują, w jaki sposób można ją pokonać i jak mierzyć zdobyte na niej osiągnięcia.

Cele ogólne kształcenia (wymagania) według podstawy programowej MEN są następujące:

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego. Wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje z nich.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje. Wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych instytucji; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do rozumienia i oceny wydarzeń życia publicznego.

VI. Rozumienie zasad gospodarki rynkowej.

Uczeń rozumie procesy gospodarcze oraz zasady racjonalnego gospodarowania w życiu codziennym; analizuje możliwości dalszej nauki i kariery zawodowej.

2. Ogólne cele dydaktyczne i wychowawcze

- Zaznajomienie uczniów z podstawami usystematyzowanej wiedzy o społeczeństwie i działalności gospodarczej człowieka w zakresie umożliwiającym – odpowiednio do wieku – rozumienie najważniejszych wydarzeń politycznych, zjawisk i procesów społeczno-ekonomicznych.
- Pogłębianie świadomości patriotycznej przystosowanej do wymogów nowoczesności.
- Uświadamianie współzależności praw i obowiązków społecznych.
- Kształtowanie dojrzałego poczucia odpowiedzialności obywatelskiej za własne państwo oraz szacunku dla ojczyzny i jej dziedzictwa kulturowego.
- Przygotowanie do czynnego uczestniczenia w życiu społecznym i zawodowym, bezinteresownej służby własnemu narodowi, respektowania praw człowieka oraz rozumienia zasad partnerskiej współpracy międzynarodowej.
- Rozwijanie umiejętności aktywnego życia w grupie i dla grupy, w szczególności działania na rzecz społeczności lokalnej.
- Doskonalenie umiejętności zdobywania i praktycznego wykorzystywania wiedzy dotyczącej życia społecznego, politycznego i gospodarczego.
- Rozbudzenie i utrwalenie poczucia godności i wartości jednostki ludzkiej i jej przydatności w życiu społecznym i gospodarczym.
- Wstępne przysposobienie do aktywności zawodowej i odnalezienia się w przyszłości na zmiennym rynku pracy.
- Wdrażanie do samodzielnego zdobywania wiedzy, krytycznego myślenia, podejmowania decyzji i umiejętności współdziałania z innymi.
- Wskazanie na konieczność wypracowania akceptowanego społecznie systemu wartości, kształtowanie otwartości na odmienność kultur, religii i obyczajów, a także kształtowanie postawy czynnego przeciwstawiania się przejawom patologii społecznej w najbliższym środowisku.

3. Szczegółowe cele edukacyjne

Szczegółowe cele dydaktyczne zostały przedstawione zgodnie z ogólnym schematem taksonomii nauczania, zaproponowanej w połowie ubiegłego wieku przez Benjamina Blooma, a zmodyfikowanej i spopularyzowanej w Polsce przez Bolesława Niemierkę.

Systematyka proponowanych celów uwzględnia również **szczegółowe cele wychowawcze**. Autorzy programu zdają sobie sprawę z dwóch podstawowych trudności, które pojawiają się przy ich formułowaniu.

Po pierwsze, celów wychowawczych (związanych z wartościami i postawami) nie można określać i operacjonalizować w taki sposób jak celów poznawczych (wiedza) i kształcących (umiejętności).

Po drugie, istnieje duża trudność w ocenie realizacji takich celów. Gdy uczeń złamie którąś z norm współżycia szkolnego, wówczas może mieć obniżoną ocenę z zachowania. Znacznie trudniej jest natomiast określić kryteria realizacji celów wychowawczych, kiedy mamy do czynienia z poglądami czy postawami, zwłaszcza takimi, które nie uzewnętrzniają się w życiu szkolnym. Czy na przykład należy uznać, że cele wychowawcze przedmiotu nie zostały osiągnięte, jeśli uczeń uznaje za słuszne poglądy anarchistów bądź terrorystów? Pojawia się również pytanie, jak daleko i jakimi środkami nauczyciel może ingerować w poglądy i postawy ucznia,

aby jego działania nie przybrały charakteru nieuprawnionego nacisku i nie zostały odebrane jako indoktrynacja ideologiczna.

Wydaje się, że jednym ze sposobów rozwiązania tej trudnej kwestii jest skupienie się nie na ocenie poglądów ucznia, lecz na dostarczaniu mu merytorycznych i wiarygodnych uzasadnień dla prezentowanych treści oraz wymaganie, aby potrafił uzasadniać przedstawiane przez siebie stanowisko. Powinien również poznać konsekwencje własnych poglądów i wyjaśnić, dlaczego odrzuca inne.

Autorzy programu uważają, że mimo trudności – wynikających z faktu, że cele wychowawcze nie poddają się scjentystycznej czy behawioralnej weryfikacji – nie można ich pomijać bądź marginalizować. Warto natomiast je uszczegóławiać, proponując podejmowanie konkretnych działań wychowawczych. Z tego właśnie względu treści wychowawcze zostały ujęte w planowanych osiągnięciach ucznia raczej jako **postulaty wychowawcze**.

Szczegółowe cele nauczania zostaną przedstawione według reguł taksonomii ABC opracowanej przez B. Niemierkę, nieco jednak zmodyfikowanej, gdyż uwzględniającej również cele nieoperacyjne.

Materiał nauczania

1. Główne pojęcia

Materiał nauczania skoncentrowany jest wokół kilkudziesięciu tematów. Są nimi następujące zagadnienia określone w podstawie programowej:

1. Podstawowe umiejętności życia w grupie
2. Życie społeczne
3. Współczesne społeczeństwo polskie
4. Obywatelstwo
5. Udział obywateli w życiu publicznym
6. Środki społecznego przekazu
7. Wybory i wyborcy
8. Naród i mniejszości narodowe
9. Patriotyzm
10. Państwo i władza demokratyczna
11. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna
12. System wyborczy i partyjny
13. Władza ustawodawcza w Polsce
14. Władza wykonawcza
15. Władza sądownicza
16. Samorządy i ich znaczenie
17. Gmina jako wspólnota mieszkańców
18. Samorząd powiatowy i wojewódzki
19. Relacje Polski z innymi państwami
20. Integracja europejska
21. Polska w Unii Europejskiej
22. Współpraca i konflikty międzynarodowe
23. Problemy współczesnego świata
24. Praca i przedsiębiorczość
25. Gospodarka rynkowa
26. Gospodarstwo domowe
27. Pieniądz i banki
28. Gospodarka w skali państwa
29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza
30. Wybór zawodu i szkoły
31. Etyka w życiu gospodarczym

Słowami kluczowymi są: społeczeństwo, naród, władza, państwo, samorządność, prawo, polityka oraz gospodarka, rynek i praca. Struktura programu opiera się na powiązaniach między elementami grupy skupionymi wokół głównych pojęć oraz między elementami różnych grup. Dodatkowy czynnik stanowią powiązania tematów programu z zagadnieniami występującymi w innych przedmiotach nauczania oraz ze ścieżkami edukacyjnymi.

2. Zasady uporządkowania

Materiał nauczania został wybrany i uporządkowany według wymienionych niżej kryteriów:

A. **Niezbędność przedmiotowa** – wyznacza główne pojęcia, które określają rozumienie innych terminów. Dzięki temu kryterium można nakreślić mapę powiązań elementów (tematów) centralnych i pobocznych.

B. **Niezawodność** – naukowa pewność i trwałość prezentowanej wiedzy jest kryterium trudnym do realizacji. Przyczyną jest zmienność samego przedmiotu (relacji społecznych i struktur) uzależniona od czasu i okoliczności oraz różnorodność występujących w tej dziedzinie poglądów i koncepcji. Niezawodność i trwałość dotyczy więc przede wszystkim uznanych powszechnie fundamentów życia społecznego oraz powszechnie przyjmowanych wartości ogólnoludzkich.

C. **Wartość kształcąca** – możliwość wykorzystania materiału w dalszym kształceniu i działalności pozaszkolnej. W programie ten aspekt jest uwzględniony przez wprowadzenie możliwie uniwersalnych pojęć definiowanych w filozofii i naukach społecznych. Znaczenie tych pojęć jest przybliżane przez wskazanie uczniowi, jak należy je rozumieć w sytuacjach znanych mu z codziennego doświadczenia.

D. **Przystępność** – rozumiana jako łatwość przyswojenia treści. To kryterium ma zastosowanie zarówno w odniesieniu do rozkładu całego materiału, jak i jednostkowych lekcji. Stopień przystępności jest wyznaczony tak przez obiektywny poziom skomplikowania materiału, jak również jego subiektywną przyswajalność. Na tę subiektywną łatwość wpływa dobieranie takich treści, które odwołują się do własnego doświadczenia ucznia i jego wiedzy.

E. **Użyteczność** – przydatność zdobytej wiedzy i umiejętności w warunkach pozaszkolnych. Stanowi ona specyfikę tego przedmiotu nauczania i dlatego autorzy programu starali się ją umiejętnie wydobyć (nie redukując jednak wiedzy do poziomu umiejętności praktycznych). Służy temu pokazanie praktycznego zastosowania przyswajanej wiedzy, jej aplikacja do warunków znanych uczniowi z codziennego doświadczenia. Chodzi tu o wyjaśnienie struktur i mechanizmów społecznych i gospodarczych przez sprowadzenie ich do mikroskali i stworzenie takich modeli działania, w których uczniowie mogą sami uczestniczyć (np. uczniowski samorząd).

Procedury osiągnięcia celów

1. Charakterystyka metod nauczania

Realizacja zamierzonych celów w przypadku wiedzy o społeczeństwie wymaga stosowania specyficznych metod i środków dydaktycznych. Metodę nauczania rozumiemy – za Wincentym Okoniem – jako *systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela z uczniami, umożliwiający osiągnięcie celów kształcenia*. Wybór poszczególnych metod wyznaczony jest celami kształcenia oraz materiałem nauczania. Często jest on jednak uzależniony od preferencji nauczyciela, od którego zależy, czy w pełni potrafi wykorzystać tkwiące w nich możliwości. Ważne jest, naszym zdaniem, aby nauczyciel przy wyborze konkretnych metod i środków kierował się specyfiką przedmiotu, zawierającą się w relacji jednostka – społeczeństwo lub też jednostka – gospodarka. Uczniów zwykle bardziej interesuje to, co dotyczy ich samych, mniej życie innych, a najmniej – odpersonalizowane struktury i mechanizmy społeczne czy gospodarcze. Należy jednak mieć na uwadze, że uczniowie są zarazem uczestnikami życia społecznego i gospodarczego i wiele z podejmowanych tematów jest im znanych z codziennego doświadczenia. Warto uwzględnić te dwa aspekty przy wyborze metod nauczania tak, aby rozbudzały zainteresowanie poruszaną tematyką i czyniły proces kształcenia bardziej efektywnym.

W nauczaniu wiedzy o społeczeństwie efektywne są więc **metody personalizacji**, kierujące uwagę na każdego ucznia, odwołujące się do jego doświadczeń i pokazujące mu, że jest uczestnikiem życia społecznego i odgrywa w nim wiele ról. To on jest obywatelem, Polakiem, stanie się wyborcą, petentem oraz będzie zdobywał kwalifikacje zawodowe, szukał pracy itp.

Nie mniej ważne są **metody socjalizacji**, odwołujące się również do wiedzy i doświadczenia uczniów, tyle że pochodzących z innych źródeł: od rodziców, dziadków i rówieśników, jak również informacji zdobytych w Internecie czy w mediach. Ten sposób przybliżania wiedzy i zdobywania umiejętności, odwołujący się do faktu, że uczeń – podobnie jak nauczyciel – jest zarówno aktorem, jak i widzem, uczestnikiem, ale i obserwatorem życia społecznego sprawia, że będą one łatwiej przyswajane i trwalsze.

2. Proponowane rodzaje metod nauczania

Realizacja programu wymaga stosowania różnorodnych metod. Do **tradycyjnych** należą m.in. wykład, praca z podręcznikiem, praca pod kierunkiem nauczyciela, rozmowa nauczająca.

Wykład – trudno pominąć tę tradycyjną metodę. Jej efektywność jest uzależniona od wielu czynników, wśród których można wskazać:

- dostosowanie (ograniczenie) czasu wykładu do możliwości percepcyjnych uczniów,
- przedstawienie jasno przedmiotu i celu wykładu,

- uatrakcyjnienie wykładu ilustracjami, przykładami z życia,
- unikanie schematyzmu, banalnych sformułowań, utartych zwrotów, bezwiednie powtarzanych („po prostu”, „właśnie”, „szczerze mówiąc”),
- ograniczanie dygresji i uwag wypowiedzianych „na marginesie”.

Nauczanie problemowe – zawiera metody modyfikujące sam wykład bądź wprowadzające w znacznym stopniu aktywność ucznia. Wykracza zatem poza metodę tradycyjną. Istotne jest samo postawienie problemu, próba jego rozstrzygnięcia oraz weryfikacja otrzymanych rezultatów. Postawienie problemu rozpoczyna się od właściwie sformułowanych pytań (które mogą być modyfikowane w trakcie badania). Pytanie powinno być w miarę konkretne, aby mogło odwoływać się do doświadczenia i wiedzy ucznia, a zarazem w miarę ogólne, by mogło doprowadzić do znalezienia rozwiązania powszechnego (nie tylko dla jednego przypadku).

„Procedurę badawczą” można zasadniczo realizować dwiema metodami: indukcyjną (wychodząc od jednostkowych przypadków i poszukując ogólnych praw) lub dedukcyjną (poszukując wyjaśnienia jakiegoś zjawiska lub procesu – szuka się wówczas odpowiedzi na pytania: „dlaczego tak jest”, „jakie są przyczyny”, „jakie skutki”).

Równie istotną rolę odgrywają opisane niżej **metody aktywizujące**.

Dyskusja – jedna z najbardziej znanych i lubianych przez uczniów metod aktywizujących. Oprócz wielu zalet związanych ze zdobywaniem wiedzy, dyskusja rozwija liczne umiejętności takie, jak: wnioskowanie, analizowanie, poprawne posługiwanie się językiem. Wpływa również na kształtowanie się pozytywnych postaw – umiejętności słuchania innych, przekonywania do własnego stanowiska, okazywania szacunku i tolerancji dla innych poglądów, ułatwia także przezwyciężanie kompleksów i nieśmiałości. Metoda ta rozwija wszechstronnie umiejętności i zdolności ucznia i pomaga mu przygotować się do późniejszych ról życiowych i społecznych. Spośród wielu typów dyskusji szczególnie godne polecenia są według nas:

- **dyskusje wielokrotne** – najpierw problem dyskutowany jest w grupach, a później na forum klasy;
- **dyskusja piramidowa**, zwana inaczej efektem śnieżnej kuli – uczniowie indywidualnie rozważają dany problem, następnie ustalają wspólne stanowisko w parach, potem w czwórkach i ósemkach; typowani szefowie grup ośmioosobowych prezentują wypracowane stanowisko przed klasą. Technika ta daje szansę na wypowiedzenie się każdego uczestnika dyskusji i zarazem rozwija umiejętność dochodzenia do kompromisów.

Debata – uczniowie, wcześniej zaznajomieni z zagadnieniem, zostają podzieleni na grupy. Każdy z zespołów prezentuje swoje stanowisko, przytaczając argumenty „za” lub „przeciw”. Można przeprowadzić również „debatę oxfordzką”. W klasie wybiera się dwie grupy: zwolenników i przeciwników postawionej tezy – każdy z członków grupy ma wyznaczoną rolę (przedstawia stanowisko, podaje argumenty, odpowiada na zarzuty, podsumowuje dyskusję). Pozostałe osoby przysłuchują się debacie i przyłączają się do grupy, która ich zdaniem przedstawia bardziej przekonujące argumenty.

Metaplan – pobudza i rozwija umiejętność analizy. Celem tej metody jest próba znalezienia optymalnego rozwiązania dla danego problemu. Uczniowie, podzieleni na

niewielkie grupy, za pomocą wcześniej przygotowanych materiałów tworzą plakat, który jest zapisem odpowiedzi na pytania: jak jest?, jak było?, jak być powinno?, dlaczego nie jest tak, jak być powinno? Nauczyciel określa czas na przeanalizowanie problemu w grupach. Każdy z zespołów przedstawia wnioski. Są one porównywane na forum klasy i omawiane. Nie zawsze jednak dochodzi się do wspólnych rozstrzygnięć. Słabszą stroną tej metody w praktyce lekcyjnej jest jej czasochłonność.

Burza mózgów – to metoda łatwa do zastosowania w klasie. Pozwala na rozbudzenie pomysłowości uczniów w celu rozwiązania jakiegoś problemu. Nauczyciel powinien właściwie sformułować zagadnienie, stawiając pytania otwarte. Każdy uczeń może zgłosić swoje pomysły, nawet najbardziej dziwaczne (we wstępnej fazie nie są oceniane). Pomysły zapisuje się tak, by wszyscy je widzieli, następnie klasa selekcjonuje je i grupuje wokół głównych hipotez. W końcowym etapie podzieleni na zespoły uczniowie szczegółowo analizują pomysły, aby zaprezentować najlepsze rozwiązania danego problemu

Drzewko decyzyjne – jest to graficzne rejestrowanie procesu podejmowania decyzji. Technika ta wymaga od uczniów sporej dyscypliny i skupienia. Uświadamia mechanizmy i skutki podejmowania każdej decyzji. Wymaga precyzji w wyrażaniu własnego zdania i sporej samoświadomości. Łatwiej stosować ją w ostatniej klasie gimnazjum.

Analiza SWOT – pozwala zespołowo zanalizować jakieś zjawisko i ocenić możliwości zastosowania nowych rozwiązań. Może być pomocna w podejmowaniu decyzji, np. przy planowaniu zmian dotyczących efektywności funkcjonowania przedsiębiorstwa. Zespół dzieli się na cztery grupy, jedna grupa zapisuje strony mocne (S – ang. *strength*) danego zjawiska, druga – strony słabe (W – ang. *weakness*), trzecia – szanse, możliwości (O – ang. *opportunities*) a czwarta – zagrożenia (T – ang. *threats*); następnie grupy przedstawiają swoje wnioski na forum klasy.

Techniki dramowe – uczą przez działanie (gr. *drama* – działanie). Polegają na przyjęciu i odegraniu wskazanej roli. W działaniu tym nie ma podziału na widzów i uczestników – wszyscy są uczestnikami. Techniki te pomagają uczniom wyrażać siebie, swoje uczucia i doświadczenia. Pobudzają kreatywność i kształtują wyobraźnię, rozwijają zmysł obserwacji i umiejętność komunikowania się z innymi. Zadaniem nauczyciela jest przygotowanie tematu oraz stworzenie odpowiedniej atmosfery. Ważna jest spontaniczność i naturalność. Nauczyciel powinien również być uczestnikiem takiej improwizacji. Techniki te mogą przybrać formę słowną (wejście w rolę, rozmowa, wywiad, przemówienie) lub pisemną (list motywacyjny, petycja, pozew sądowy, wnioski do urzędu).

Projekt – może on występować w formie *przedsięwzięcia* (np. zorganizowanie wyborów samorządowych w szkole lub wycieczki klasowej o sprecyzowanym temacie) lub projektu badawczego (zebranie i usystematyzowanie wiadomości na jakiś temat). Metoda ta jest znakomitym przykładem realizacji treści międzyprzedmiotowych. Kształtuje takie umiejętności uczniów, jak: planowanie i organizacja pracy, podział zadań, współpraca w grupie, uczy odpowiedzialności za wykonane zadanie, samodzielności, zdyscyplinowania, poszukiwania kompromisów, korzystania ze źródeł, właściwej oceny realności pomysłów itd. Metoda projektu angażuje zwykle nauczycieli różnych przed-

miotów, rodziców, a nawet osoby z zewnątrz. Każdy z uczniów powinien znaleźć zadanie dla siebie, za którego wykonanie jest do końca odpowiedzialny. Dobrze przygotowany projekt pełni również funkcje integracyjne, ale wymaga od nauczyciela prowadzącego dobrego przygotowania merytorycznego i metodycznego, a przede wszystkim dużej ilości czasu.

Gry dydaktyczne – mogą być oparte o techniki dramowe, symulację lub mieć charakter zabawy intelektualnej.

A. **Drama** polega na przyjęciu i odegraniu wskazanej roli. Wszyscy powinni być aktywnymi uczestnikami, nie ma podziału na aktorów i widzów. Zadaniem nauczyciela jest przygotowanie tematu i stworzenie odpowiedniej atmosfery. Nauczyciel powinien również uczestniczyć w improwizacji. Techniki dramowe mogą mieć formę słowną (rozmowa, wywiad, przemówienie), pisemną (list, dziennik, petycja, pozew, wnioski) lub pozawerbalną (pantomima, żywy obraz, stop klatka).

B. **Symulacja** polega na tym, że uczniowie uczestniczą w symulacji wydarzenia, które miało miejsce w rzeczywistości i odgrywają role autentycznych bohaterów. Uczestnicy symulacji są ograniczeni okolicznościami i przebiegiem rzeczywistych wydarzeń. Nauczyciel opisuje sytuację i podaje cechy charakterystyczne bohaterów zajęcia, starając się nie ingerować w przebieg symulacji. Przekonanie o atrakcyjności tej metody można zwiększyć, pokazując, że jest ona zbliżona swoimi zasadami do popularnych wśród młodzieży gier znanych jako RPG.

C. **Zabawy intelektualne** to różnego rodzaju krzyżówki, łamigłówki, rebusy, wirowki sylabowe, rozsypanki wyrazowe, logogryfy itp.

Trudno dziś wyobrazić sobie nauczanie bez wykorzystywania osiągnięć współczesnej **technologii informacyjnej**. Korzystanie z komputera i Internetu nie tylko uatrakcywnia zajęcia edukacyjne, ale pozwala błyskawicznie korzystać z informacji, które są przydatne na lekcjach wiedzy o społeczeństwie. Warto zaglądać do wiadomości i artykułów prezentowanych w czasopismach elektronicznych bądź na stronach internetowych różnorodnych instytucji, organizacji społecznych czy bibliotek. Obecnie rynek oferuje wiele encyklopedii multimedialnych, a zasoby Internetu – wykorzystywane w sposób krytyczny – mogą być źródłem wiedzy, zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli. Należałoby jednak zwrócić uwagę na coraz bardziej powszechne, niepokojące zjawisko bezrefleksyjnego korzystania z Internetu przez młodzież i „ściągnięcia” różnego rodzaju materiałów; opracowań bądź opinii i przedstawiania ich jako własnych.

Treści nauczania (cele, materiał, procedury, osiągnięcia)

I. SPOŁECZEŃSTWO I MY

Podstawa programowa MEN: 1. Podstawowe umiejętności życia w grupie; 2. Życie społeczne; 3. Współczesne społeczeństwo polskie

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- podać zasady komunikowania się i współpracy w grupie,
- znać zasady prowadzenia dyskusji, przewodniczenia zebraniom, przeprowadzenia wyborów,
- odróżnić argumenty uczciwe od nieuczciwych „chwytów” w dyskusji,
- objaśnić znaczenie takich pojęć jak: asertywność, malkontent, sofistyka, retoryka, erystyka,
- przedstawić zasady podejmowania wspólnych decyzji w grupie,
- wyjaśnić przyczyny powstawania konfliktów w grupie i między grupami oraz znać sposoby ich rozwiązywania,
- rozumieć znaczenie normy wzajemności i znać konsekwencje jej łamania,
- rozpoznać cechy człowieka, które stanowią o jego społecznej naturze,
- wskazać role, jakie ludzie mogą pełnić w społeczeństwie,
- określić typy zbiorowości, grup, społeczności; scharakteryzować rodzinę i grupę rówieśniczą,
- wskazać przyczyny podziałów w społeczeństwie; podać sposoby przeciwstawiania się nietolerancji,
- rozumieć znaczenie więzi społecznych oraz określić rodzaje grup społecznych, w których funkcjonuje na co dzień,
- charakteryzować warstwy i klasy społeczne,
- wskazać role grupowe i typy przywództwa; umieć przeciwstawić się nieaprobowanym przez siebie zachowaniom,
- znać strukturę oraz problemy własnej szkoły, jej regulamin i rozumieć znaczenie zawartych w nim norm dla prawidłowego funkcjonowania społeczności szkolnej,
- poznać zasady skutecznego uczenia się,
- przedstawić problemy młodych Polaków i ich życiowe perspektywy,
- omówić główne problemy społeczeństwa polskiego.

Nauczyciel powinien:

- aktywizować uczniów do podejmowania działań na rzecz szkoły i klasy, np. w strukturach samorządu szkolnego,

- wskazywać związki (analogie) i różnice między mechanizmami funkcjonującymi w małych grupach i w społeczeństwie,
- uświadamiać, że źródła więzi społecznych tkwią w rodzinie, środowisku szkolnym i w relacjach najbliższym otoczeniu,
- motywować do ukształtowania aktywnej postawy wobec problemów najbliższego (i dalszego) otoczenia.

B. Materiał nauczania

1. Komunikacja w grupie
 - autoprezentacja
 - komunikacja z innymi w grupie
 - asertywność
2. Rozmowa i dyskusja
 - dialog
 - kanony retoryki
 - typy dyskusji
 - nieuczciwe argumenty w dyskusji
3. Współpraca i konflikty w grupie
 - zasada wzajemności, zaufania i odpowiedzialności
 - rozwiązywanie problemów w grupie
 - wspólne podejmowanie decyzji
 - zasady kierowania zebraniem
 - konflikty w grupie i sposoby ich rozwiązywania
4. Życie społeczne
 - społeczna natura człowieka
 - formy życia społecznego (zbiorowość, społeczność, grupa społeczna, wspólnota)
 - typy grup
 - rodzina jako grupa społeczna, funkcje rodziny
 - role społeczne
 - przywództwo w grupie
5. Społeczność szkolna
 - system szkolny w Polsce
 - struktura szkoły
 - samorząd szkolny – jego zadania i znaczenie w szkole
 - sposoby uczenia, techniki zapamiętywania
6. Współczesne społeczeństwo polskie
 - struktura społeczna
 - struktura demograficzna, zawodowa, klasowa, warstwowa
 - warstwy i klasy społeczne
7. Problemy polskiego społeczeństwa
 - bezrobocie
 - ubóstwo
 - alkoholizm
 - narkomania

C. Procedury osiągnięcia celów

- burza mózgów
- praca z podręcznikiem
- metaplan
- dyskusja z zastosowaniem zasad erystycznych
- praca w grupach
- rozmowa nauczająca
- projekt (współdział w zorganizowaniu szkolnych wyborów samorządowych)
- wykład

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- umie w sposób kulturalny uczestniczyć w dyskusji, potrafi słuchać i szanować odmienne od własnych poglądy,
- wyraża własną opinię lub osąd i potrafi znaleźć właściwe argumenty dla obrony swojego stanowiska,
- potrafi publicznie wygłosić krótki tekst na wybrany temat,
- określa własne potrzeby oraz ich hierarchię,
- rozumie wpływ aktywności i zaangażowania jednostki na kształtowanie stosunków w grupie,
- uznaje konieczność podziału zadań w grupie,
- podporządkowuje się ustalonym regułom we wspólnym działaniu,
- potrafi nakreślić pozytywny model lidera w grupie,
- wskazuje problemy środowiska i grupy społecznej, w której żyje,
- przedstawia najważniejsze problemy młodych Polaków i polskiego społeczeństwa, podając przykłady i sposoby rozwiązania,
- umie odnaleźć adresy instytucji, ośrodków i poradni, które pomagają uzależnionym od alkoholu, narkotyków.

II. NARÓD. PATRIOTYZM. MNIEJSZOŚCI NARODOWE

Podstawa programowa MEN: 8. Naród i mniejszości narodowe; 9. Patriotyzm dzisiaj

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- wymienić czynniki narodotwórcze pomocne w określeniu pojęcia narodu,
- wyjaśnić, jaki wpływ na kształtowanie narodu mają: historia, kultura, język i tradycja,
- uzasadnić, co to znaczy być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej bądź etnicznej i co łączy go z wielką i małą ojczyzną,
- wskazać kryteria różnego rozumienia pojęcia „naród” (polityczne, etniczne, kulturowe),
- wyjaśnić, jakie znaczenie dla kształtowania się narodu polskiego miały wielonarodowe tradycje Polski,
- podać przykłady współczesnych państw wielonarodowych oraz narodów bez państw,
- odróżnić mniejszości narodowe od mniejszości etnicznych i wskazać na mapie Polski największe skupiska mniejszości narodowych,

- wyjaśnić, kim są imigranci i uchodźcy, przedstawić ich prawa i scharakteryzować wybraną przez siebie grupę na podstawie samodzielnie zebranych informacji,
- pokazać, w jaki sposób państwo polskie wspomaga mniejszości narodowe i etniczne,
- wyszukać w polskiej Konstytucji artykuły, które określają prawa mniejszości narodowych i etnicznych,
- wytłumaczyć znaczenie polskich symboli narodowych w przeszłości i dziś,
- określić, czym jest dla niego patriotyzm, podać przykłady polskich patriotów, nie tylko tych znanych, np. wyszukać przykłady polskich patriotów wśród własnych przodków – zebrać informacje o ich działalności,
- wyjaśnić pojęcia: nacjonalizm, szowinizm, ksenofobia, kosmopolityzm,
- pokazać, w jaki sposób stereotypy i uprzedzenia utrudniają kontakt między narodami,
- wykazać, do jakich konsekwencji może prowadzić szowinizm i skrajny nacjonalizm (na przykładzie Holokaustu czy ideologii rasistowskich),
- uzasadnić, jak współczesny Polak może być jednocześnie Europejczykiem i członkiem społeczności światowej,
- opisać zjawisko polskiej emigracji,
- wyjaśnić główne przyczyny i etapy emigracji Polaków,
- wymienić największe skupiska Polonii na świecie,
- pokazać w jaki sposób Polacy żyjący za granicą podtrzymują więź z ojczyzną oraz jak państwo polskie stara się wspomagać Polonię.

Nauczyciel powinien:

- pomóc odkryć i pogłębić żywe i twórcze znaczenie słów „patriotyzm”, „ojczyzna”,
- pomóc zrozumieć, czym obywatelstwo różni się od narodowości,
- pobudzać uczniów do zrozumienia potrzeby działania na rzecz uchodźców,
- kształtować postawy otwartości, tolerancji i szacunku dla innych narodów, kultur i religii,
- wskazać przykłady twórczości przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych i ich wkład wniesiony do kultury polskiej,
- pokazać sylwetki polskich patriotów (np. wśród muzyków, aktorów, poetów, sportowców),
- pokazać, że patriotyzm to nie tylko uczucia, ale wynikająca z nich postawa względem ojczyzny, a więc również obowiązki,
- kształtować postawy szacunku wobec symboli narodowych,
- pokazać, dlaczego ważne (dla obydwu stron) są związki między Polakami żyjącymi we własnej ojczyźnie i na wychodźstwie.

B. Materiał nauczania

1. Naród. Tożsamość narodowa
 - czynniki mające wpływ na ukształtowanie się i trwanie narodu
 - podstawowe znaczenia pojęcia „naród” – etniczne, polityczne i kulturowe
 - państwa wielonarodowe i narody bez państwa
2. Mniejszości narodowe i etniczne
 - czym różnią się mniejszości narodowe od etnicznych
 - największe skupiska mniejszości narodowych i etnicznych
 - państwo polskie wobec mniejszości narodowych i etnicznych

3. Patriotyzm. Postawy wobec narodu
 - ojczyzna, patriotyzm, obowiązki względem ojczyzny
 - ideologie i postawy szkodliwe społecznie (nacjonalizm, szowinizm, rasizm, ksenofobia, kosmopolityzm); Holokaust
4. Symbole narodowe Rzeczypospolitej Polskiej
 - historia naszych symboli narodowych i ich znaczenie
5. Polska poza Polską – nasi rodacy na świecie
 - przyczyny i rozmiar polskiej emigracji
 - największe ośrodki polonijne na świecie

C. Procedury osiągnięcia celów

- praca z encyklopedią multimedialną bądź słownikiem wyrazów obcych
- pogadanka
- wywiad
- praca z podręcznikiem i mapą
- fragmenty utworów muzycznych z tekstami, które komentują rzeczywistość współczesnej Polski, np. K. Staszewskiego, J. Kaczmarskiego bądź innych muzyków lub zespołów, których słucha młodzież
- wykład
- referat
- analiza gazetki na temat języka, kultury i obyczajów mniejszości narodowych i etnicznych w naszym kraju

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- wypisuje czynniki, które kształtują i utrwalają naród,
- podaje historyczne i współczesne przykłady państw wielonarodowych i narodów bez państw,
- tłumaczy, uwzględniając wielonarodowe tradycje Polski, jaki wpływ na kształtowanie narodu mają: historia, kultura, język i tradycja,
- potrafi uzasadnić swoją postawę wobec narodu i pokazać te postawy, które są szkodliwe w kontekście współżycia społecznego,
- odróżnia pojęcie mniejszości narodowych od mniejszości etnicznych i wskazuje na mapie Polski największe skupiska mniejszości narodowych,
- posługuje się pojęciem „migracja”,
- wie, kim są imigranci i uchodźcy, przedstawia ich prawa,
- zbiera informacje na temat życia imigrantów w Polsce,
- wskazuje, w jaki sposób państwo polskie wspomaga mniejszości narodowe i etniczne,
- rozumie znaczenie symboli narodowych,
- podaje przykłady stereotypów np. Niemców, Polaków, Rosjan i pokazuje okoliczności, kiedy utrudniają one życie,
- zna rozmiar i zasięg polskiej emigracji i jej przyczyny,
- wynajduje na mapie największe skupiska Polonii na świecie,
- podaje przykłady polonijnych ośrodków naukowo-kulturalnych,

- potrafi godnie zachować się podczas obchodów świąt, uroczystości państwowych i szkolnych,
- przedstawia własnymi słowami problemy, z jakimi borykają się uchodźcy.

III. WŁADZA. PAŃSTWO. DEMOKRACJA.

Podstawa programowa MEN: 10. Państwo i władza demokratyczna

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- wytłumaczyć, jakie są podstawowe koncepcje władzy,
- wyjaśnić, czym jest państwo i jakie są jego funkcje,
- rozpoznawać formy współczesnych państw (monarchie, republiki),
- podać przykłady państw totalitarnych i autorytarnych,
- porównać sytuację jednostki w państwach totalitarnych i autorytarnych i demokratycznych,
- wskazać genezę tradycji demokratycznych: antycznej, europejskiej, amerykańskiej, polskiej,
- wyjaśnić i porównać typy demokracji: bezpośredniej i przedstawicielskiej oraz większościowej i konstytucyjnej,
- podać podstawowe zasady państwa demokratycznego i je objaśnić,
- wyjaśnić, czym są prawa człowieka i uzasadnić ich znaczenie,
- scharakteryzować sytuację jednostki w państwie demokratycznym.

Nauczyciel powinien:

- uświadamiać, jak niszczące ludzi są systemy niedemokratyczne,
- przypominać wydarzenia z najnowszej historii, które ilustrują polską drogę do wolności,
- pokazywać nieludzki charakter systemów totalitarnych,
- zachęcać do stosowania procedur demokratycznych w szkole,
- inspirować i wzmacniać postawy prospołeczne.

B. Materiał nauczania

1. Kto tu rządzi? Czy władza jest potrzebna?
 - krótka geneza kształtowania się struktur państwa
 - władza państwowa i jej zadania (stanowienie i egzekwowanie prawa)
 - formy państw: monarchia i republika oraz ich przykłady we współczesnej Europie
2. Systemy autorytarne i totalitarne – wczoraj i dziś
 - systemy autorytarne i totalitarne – cechy i przykłady
 - sytuacja jednostki w państwie totalitarnym i autorytarnym
3. Państwo demokratyczne
 - zasady państwa demokratycznego (zasady: suwerenności narodu, pluralizmu politycznego, podziału władzy, państwa prawa)
 - normy i wartości obowiązujące w systemie demokratycznym
 - miejsce jednostki w społeczeństwie obywatelskim
 - prawa człowieka

C. Procedury osiągnięcia celów

- praca ze źródłami historycznymi
- pogadanka
- dyskusja
- burza mózgów
- praca w grupach
- spotkanie z byłym opozycjonistą bądź historykiem zajmującym się najnowszą historią Polski
- projekcja filmów, np. „Defilada” A. Fidyka bądź któryś z dokumentów rejestrujących wydarzenia w Poznaniu, na Wybrzeżu lub stan wojenny
- samodzielna praca w domu z wykorzystaniem różnych technik plastycznych np. na temat „Jak żyło się Polakom w PRL”

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- układa listę zadań, które stoją przed władzą państwową,
- rozpoznaje na mapie europejskie monarchie i republiki i określa cechy różniące obie formy państwa,
- opisuje życie jednostki w państwach totalitarnych i autorytarnych,
- ocenia – na podstawie wywiadu np. z rodzicami – charakter państwa niedemokratycznego,
- porównuje sytuację jednostki w państwach demokratycznych i niedemokratycznych,
- wyszukuje informacje o współczesnych państwach totalitarnych bądź autorytarnych,
- odróżnia sytuacje, w których stosowany jest legalny przymus od bezprawnej przemocy,
- stosuje demokratyczne zasady np. w życiu szkoły,
- rozpoznaje przypadki łamania norm i ocenia ich skutki dla życia społecznego,
- dostrzega i potrafi uzasadnić znaczenie aktywności obywatelskiej dla dobrze funkcjonujących państw demokratycznych,
- ocenia różne sposoby funkcjonowania demokracji – wskazuje na jej wady i zalety.

IV. USTRÓJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Podstawa programowa MEN: 8. Wybory i wyborcy (zasady demokratycznych wyborów); 11. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna; 12. System wyborczy i partyjny (procedura wyborów prezydenckich i parlamentarnych); 13. Władza ustawodawcza; 14. Władza wykonawcza; 15. Władza sędziowska.

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- wyjaśnić szczególne znaczenie konstytucji w państwie,
- opisać podstawowe założenia i tryb uchwalenia obecnej Konstytucji RP,
- przedstawić prawa i wolności zawarte w Konstytucji RP
- scharakteryzować reguły działalności publicznej zapisane w polskiej konstytucji,
- wytłumaczyć znaczenie Sejmu i Senatu oraz określić ich zadania,

- wyjaśnić, co to jest Zgromadzenie Narodowe i kiedy się zbiera,
- wyjaśnić, w jaki sposób uchwalane są ustawy,
- przedstawić funkcje parlamentu,
- określić funkcje i kompetencje Prezydenta i Rady Ministrów,
- przedstawić zadania wybranych ministerstw,
- rozumieć, czym zajmuje się administracja państwowa,
- wyjaśnić, co to jest służba cywilna,
- przedstawić schemat struktury polskiego sądownictwa,
- znać najważniejsze organy (i ich zadania) powołane do ochrony państwa i kontroli prawa,
- przedstawić zasady funkcjonowania polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Nauczyciel powinien:

- wyjaśnić, jakie znaczenie w życiu społeczeństwa ma przestrzeganie zasad konstytucji,
- kształtować postawę szacunku dla prawa,
- zachęcić do spotkań z politykami i osobami życia publicznego,
- inspirować do aktywnej, ale i krytycznej postawy stosunku do bieżących wydarzeń politycznych i społecznych,
- zachęcać do słuchania i oglądania serwisów informacyjnych,
- pokazywać także dobre strony działań polityków i instytucji publicznych,
- wyjaśnić szczególnie charakter pracy w służbie cywilnej.

B. Materiał nauczania

1. Konstytucja RP
 - konstytucje w dziejach państwa polskiego – ich znaczenie i funkcje
 - podstawowe założenia obecnej polskiej konstytucji (zasady ustrojowe, prawa i obowiązki obywateli, system ochrony tych praw)
 - tryb uchwalania konstytucji
 - reguły działalności publicznej zapisane w polskiej ustawie zasadniczej i innych aktach prawnych
2. Władza ustawodawcza RP
 - Sejm i Senat – zasady wyboru i ich struktura
 - zasady funkcjonowania polskiego parlamentu
 - zadania i znaczenie obydwu izb parlamentu
 - immunitet parlamentarny
3. Władza wykonawcza RP
 - Prezydent – jego konstytucyjne uprawnienia
 - Rada Ministrów – sposób tworzenia i podstawowe zadania premiera i ministrów
4. Wymiar sprawiedliwości oraz organy kontroli i ochrony prawa
 - człowiek podmiotem prawa
 - struktura polskiego sądownictwa
 - sposoby działania sądów i trybunałów w Polsce
 - organy kontroli państwa i ochrony prawa (prokuratura, Najwyższa Izba Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji)

C. Procedury osiągnięcia celów

- praca z podręcznikiem
- analiza tekstu Konstytucji RP (fragmenty)
- praca w grupach
- wejście w rolę (jedna z form techniki dramowej)
- przemówienie
- debata przedwyborcza
- przygotowanie projektu petycji
- analiza bieżących wiadomości politycznych (źródło: gazety bądź Internet)
- wycieczka do Sejmu i Senatu
- rozmowa nauczająca
- analiza fragmentów wiadomości telewizyjnych lub radiowych, np. relacje z sejm
- analiza informacji z dzienników lub portali internetowych gazet lub tygodników

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- opisuje polskie konstytucje i zna okoliczności ich powstania,
- wymienia sposób wyboru do Sejmu, Senatu i na urząd Prezydenta RP,
- wie, co to są przymiotniki wyborcze,
- posługuje się takimi pojęciami jak: bierne i czynne prawo wyborcze, Prezydium Sejmu, Konwent Seniorów, koalicja,
- własnymi słowami opowiada, czym zajmuje się prezydent, premier i ministrowie,
- dokonuje oceny funkcjonowania władz państwowych,
- sporządza notatkę prasową na temat przebiegu fragmentu debaty parlamentarnej,
- wciela się w rolę parlamentarzysty i przygotowuje krótkie wystąpienie na jakiś temat,
- zna nazwiska polskich prezydentów od 1990 r.,
- wie, jak tworzy się rząd,
- podaje nazwisko Prezesa Rady Ministrów oraz członków rządu,
- odróżnia poszczególne organy administracji publicznej,
- przedstawia zasady, którymi powinien kierować się urzędnik państwowy,
- przedstawia strukturę organów sądowych,
- rozumie, co to znaczy, że jako nastoletnia osoba ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych,
- podaje przykłady spraw, którymi zajmują się polskie sądy,
- interpretuje i ocenia wydarzenia życia publicznego, wykorzystując wiedzę o zasadach ustroju RP.

V. SAMORZĄD TERYTORIALNY

Podstawa programowa MEN: 16. Samorzady i ich znaczenie; 17. Gmina jako wspólnota mieszkańców; 18. Samorząd powiatowy i wojewódzki

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- rozumieć, czym jest samorząd lokalny, znać jego zadania i strukturę,

- wyjaśnić podstawowe zasady funkcjonowania samorządu terytorialnego (pomocności, decentralizacji, samodzielności),
- przedstawić tryb powoływania przedstawicieli do samorządu terytorialnego,
- wyjaśnić, skąd gmina bierze pieniądze i na co je wydaje,
- zaprezentować ważne wydarzenia z życia własnej gminy oraz wyszukać informacje o osobach, które zrobiły coś znaczącego dla regionu,
- wymienić najważniejsze zadania samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego,
- przedstawić, w jaki sposób władze samorządowe podejmują decyzje w sprawie budżetu,
- porównać zakres działania wojewody i samorządu wojewódzkiego.

Nauczyciel powinien:

- motywować do podejmowania bezinteresownych działań na korzyść środowiska lokalnego,
- zorganizować spotkanie z radnym, wójtem, burmistrzem lub prezydentem miasta,
- zainicjować działania z udziałem uczniów na rzecz najbliższego środowiska (np. zbiórkę na cele charytatywne),
- pobudzić zainteresowanie własnym regionem (zabytki, ciekawe miejsca, interesujący ludzie),
- pomóc w nawiązaniu kontaktu z lokalnymi instytucjami samorządowymi lub pozarządowymi.

B. Materiał nauczania

1. Władza blisko obywateli
 - samorząd lokalny
 - zasady działania samorządu gminnego
2. Władze gminy i ich zadania
 - zasady podziału terytorialnego
 - sposób powoływania władz gminnych, ich znaczenie i struktura
 - zasady funkcjonowania organów samorządowych
 - zadania własne gminy i zadania zlecone
 - finansowanie gmin
3. Powiat i województwo
 - powiat i województwo – główne organy, sposób ich powoływania i zadania
 - powiaty ziemskie i grodzkie
 - sposób powoływania wojewody i jego zadania

C. Procedury osiągnięcia celów

- wykład
- praca w grupach
- praca z mapą administracyjną Polski
- gry symulacyjne np. w urzędzie powiatowym, udział w posiedzeniu komisji budżetowej
- wycieczka do urzędu gminy
- spotkanie z radnym
- projekt (folder, biuletyn, gazetka okolicznościowa)

- rozmowa nauczająca
- wywiad
- dyskusja

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- uzasadnia potrzebę samorządności w państwie demokratycznym,
- określa nazwę swojej gminy, powiatu i województwa i zna zadania radnego, wójta, burmistrza, prezydenta miasta oraz wojewody,
- podaje przykłady działania samorządu lokalnego we własnej gminie, powiecie i województwie,
- wskazuje, gdzie w jego miejscowości znajdują się najważniejsze organy samorządu lokalnego,
- potrafi poprawnie wypełnić proste druki urzędowe, lub napisać list czy podanie,
- odwiedza urząd gminy i zapoznaje się z poszczególnymi wydziałami w tym urzędzie,
- przygotowuje plakat, folder lub gazetkę szkolną promującą własną miejscowość lub region,
- wie, jakie podstawowe sprawy może załatwić w danym urzędzie (np. gdzie wyrabia się kartę rowerową czy płaci podatek za psa),
- potrafi zagrać rolę radnego, który przedstawia budżet gminy – wg instrukcji wypracowanej przez grupę,
- rozumie i właściwie stosuje takie pojęcia, jak: organy uchwałodawcze i kontrolne oraz wykonawcze,
- wskazuje na mapie wszystkie województwa i zna ich stolice,
- ocenia pracę samorządu gminnego.

VI. UDZIAŁ OBYWATELI W ŻYCIU PUBLICZNYM

Podstawa programowa MEN: 4. Obywatelstwo; 5. Udział obywateli w życiu publicznym; 7. Wyborcy i wybory; 12. System wyborczy i partyjny

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- wyjaśnić, w jaki sposób można stać się obywatelem,
- wytłumaczyć, czym jest świadomość obywatelska,
- wskazać cechy dobrego obywatela (cnoty obywatelskie),
- wyjaśnić, czym jest dobro wspólne,
- wskazać na związki cnót obywatelskich z ładem społecznym,
- opisać źródła i kategorie praw obywatelskich,
- wyjaśnić, jakie prawa i obowiązki mają obywatele w państwie polskim,
- przedstawić argumenty za udziałem w wyborach na różnych szczeblach,
- wyjaśnić znaczenie terminów: polityka, ideologia, doktryna,
- scharakteryzować najważniejsze ideologie polityczne,
- przedstawić najważniejsze podmioty życia politycznego,
- podać cele działalności partii politycznych,

- wymienić i scharakteryzować najważniejsze partie polityczne: rządzące i opozycyjne,
- wyjaśnić różnicę między systemem dwupartyjnym i wielopartyjnym,
- wskazać typy i cele działania organizacji społecznych (stowarzyszeń, fundacji, związków zawodowych),
- przedstawić znaczenie wolontariatu.

Nauczyciel powinien:

- pobudzać do aktywności obywatelskiej,
- wskazywać pozytywne przykłady mężów stanu, którzy w polityce kierują się zasadami etycznymi,
- uzasadnić związek między prawami i obowiązkami obywatelskimi,
- ukazać znaczenie udziału w wyborach,
- zachęcać do dokonywania ocen działań osób i instytucji publicznych (także konstruktywnych, a nie wyłącznie krytycznych),
- pokazywać związki między poziomem świadomości obywateli a jakością życia społeczno-politycznego,
- ukazywać znaczenie świadomości politycznej,
- zachęcać do zapoznawania się z programami partii politycznych.

B. Materiał nauczania

1. Obywatelstwo
 - sposoby uzyskiwania obywatelstwa
 - cechy dobrego obywatela
 - cnoty obywatelskie
 - wzory obywateli (przykłady)
2. Prawa i obowiązki obywatelskie
 - prawa osobiste
 - prawa polityczne, ekonomiczne i społeczne
 - obowiązki obywatelskie
 - aktywność obywatelska – wybory
 - argumentacja za udziałem w wyborach
3. Polityka
 - określenie polityki, ideologii, doktryny
 - najważniejsze ideologie (konserwatyzm, liberalizm, socjaldemokracja, chadecja, nacjonalizm)
 - polityk jako osoba publiczna
4. Partie, stowarzyszenia i związki zawodowe
 - podmioty życia politycznego
 - charakterystyka partii politycznej
 - najważniejsze partie polityczne w Polsce
 - systemy partyjne (wielopartyjny i dwupartyjny)
 - organizacje społeczne (pozarządowe): stowarzyszenia, fundacje, ruchy społeczne, związki zawodowe
 - wolontariat

C. Procedury osiągnięcia celów

- burza mózgów
- praca w grupach
- rozmowa nauczająca
- dyskusja
- wykład
- drzewko decyzyjne
- analiza sondaży opinii publicznej np. na temat popularności partii politycznych
- praca z podręcznikiem
- gry symulacyjne
- referaty
- wywiad
- debata
- projekt
- techniki audiowizualne, np. analiza i ocena stanowisk zawartych we fragmencie dyskusji politycznej nagranej na nośniku elektronicznym

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- przedstawia listę najważniejszych cnót obywatelskich,
- znajduje w polskiej konstytucji artykuły, które określają prawa osobiste, publiczne i ekonomiczno-społeczne obywateli,
- ocenia stosunek polskich obywateli do swojego państwa, korzystając np. z wyników sondaży,
- przedstawia w rozprawce argumenty za udziałem obywateli w wyborach,
- rozpoznaje partie polityczne i określa ich charakter ideologiczny,
- ocenia działalność wybranej przez siebie partii politycznej i potrafi uzasadnić swoje stanowisko,
- krytycznie analizuje ulotki, hasła i spoty wyborcze,
- potrafi zlokalizować organizację charytatywną działającą w jego miejscowości (gminie),
- przedstawia na konkretnym przykładzie znaczenie wolontariatu.

VII. ETYKA W POLITYCE. MEDIA

Podstawa programowa MEN: 5. Udział obywateli z życiem publicznym (zasady etyczne); 6. Środki społecznego przekazu

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- wyjaśnić różnice między dwiema koncepcjami stosunku moralności do polityki,
- uzasadnić potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podać przykłady skutków ich łamania,
- określić, czym jest kultura polityczna, wskazać cechy kultury politycznej zaściankowej, poddańczej i uczestnictwa,
- scharakteryzować społeczeństwo informacyjne,
- wskazać różnice między publicznymi i komercyjnymi mediami,

- określić funkcje mediów w życiu społecznym,
- wyjaśnić różnicę między informacją a komentarzem,
- określić znaczenie pojęć: „cenzura”, „opinia publiczna”, „propaganda”, „manipulacja”, „PR” (*public relations*),
- uzasadnić znaczenie opinii publicznej w życiu społecznym,
- wskazać cechy przekazu reklamowego.

Nauczyciel powinien:

- przestrzegać uczniów przed korupcją, nieuczciwością w działalności publicznej i demagogią w polityce,
- wskazywać negatywne skutki społeczne i polityczne niestosowania etyki w polityce,
- ukazywać konieczność etycznych działań w polityce i działalności publicznej,
- wskazywać normy i wartości obowiązujące w życiu społecznym,
- uświadamiać konieczność przestrzegania zasad współżycia społecznego,
- pokazywać, w jaki sposób przestrzeganie norm i wartości wpływa na ład w społeczności szkolnej, lokalnej i państwowej,
- motywować uczniów do uważnego, ale i krytycznego odbioru informacji w mass mediach,
- przestrzegać przed negatywnymi skutkami ulegania reklamom i modzie.

B. Materiał nauczania

1. Etyka i kultura w życiu publicznym
 - koncepcja polityki moralnej i amoralnej (Machiavelli)
 - kultura polityczna zaściankowa, poddańcza i uczestnictwa
2. Media narzędziem komunikacji
 - społeczeństwo informacyjne
 - media publiczne i komercyjne
 - społeczna rola mediów
 - funkcje mediów
 - typy komunikatów występujące w mediach (notatka, artykuł, reportaż, wywiad, felieton, publicystyka)
3. Informacja, reklama, manipulacja
 - etos dziennikarski
 - wolność słowa i cenzura
 - opinia publiczna
 - znaczenie sondaży
 - media a polityka – propaganda, public relations
 - język reklamy
 - manipulacje

C. Procedury osiągnięcia celów

- wykład
- dyskusja
- praca w grupach
- drzewko decyzyjne
- analiza sondaży

- gry symulacyjne
- burza mózgów
- wywiad
- debata
- projekt
- techniki audiowizualne, np. analiza i ocena wybranych stacji telewizyjnych, przekazów reklamowych

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- przygotowuje tezy do dyskusji na temat roli zasad moralnych w polityce (wskazuje przykłady obydwu koncepcji uprawiania polityki),
- analizuje i ocenia obyczaje i normy polityczne w Polsce i w krajach demokracji zachodniej, np. porównuje charakter kampanii przedwyborczych w Polsce i w innych państwach,
- wskazuje przykłady różnych typów kultury politycznej,
- uzasadnia znaczenie mediów w życiu publicznym i w polityce,
- analizuje wybraną gazetę, stację telewizyjną lub portal internetowy pod kątem rzetelności i specyfiki przekazu,
- rozróżnia na wybranych przykładach informację i komentarz,
- wyjaśnia różnicę między propagandą, PR i manipulacją,
- odczytuje i interpretuje wyniki wybranego sondażu opinii publicznej,
- krytycznie analizuje przekaz reklamowy.

VIII. WSPÓLNA EUROPA

Podstawa programowa MEN: 20. Integracja europejska; 21. Polska w Unii Europejskiej

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- podać cechy charakterystyczne poszczególnych etapów integracji europejskiej (traktaty rzymskie, traktaty z Maastricht, Nicei, Lizbony),
- przedstawić cele integracji europejskiej i sposób ich realizacji,
- wyjaśnić, jak w UE realizowane są zasady pomocniczości i solidarności,
- opisać funkcjonowanie najważniejszych organów UE,
- określić miejsce Polski w integrującej się Europie,
- pogrupować państwa UE według chronologii ich wejścia do Wspólnot i wskazać je na mapie Europy,
- omówić najważniejsze zadania instytucji UE,
- wskazać źródła dochodów UE i jej wydatki,
- przedstawić skutki wejścia naszego kraju do UE.

Nauczyciel powinien:

- pobudzać uczniów do poznawania nowych kultur, odmiennych zwyczajów,
- zachęcać do rozwijania umiejętności niezbędnych w zjednoczonej Europie (znajomość prawa, biegłe posługiwanie się obcymi językami itp.),

- kształtować postawę otwartości, ale i krytycyzmu w stosunku do przekazów medialnych,
- wskazać wiarygodne źródła informujące o możliwościach nawiązania kontaktów z młodzieżą z innych krajów.

B. Materiał nauczania

1. Integracja w Europie
 - cel i charakter integracji między państwami
 - przyczyny i skutki integrowania się państw w przeszłości
 - geneza integracji europejskiej
 - wspólna polityka gospodarcza i walutowa
 - sposób funkcjonowania i kompetencje najważniejszych instytucji UE
2. Jak funkcjonuje Unia Europejska?
 - symbole UE
 - ogólne zasady funkcjonowania Unii Europejskiej
 - system prawny UE
 - instytucje UE (Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska) i organy pomocnicze
 - budżet UE
3. Miejsce Polski w integrującej się Europie
 - polska droga do UE
 - unijne obywatelstwo
 - Polacy w strukturach UE

C. Procedury osiągnięcia celów

- wykład
- praca z podręcznikiem pod kierunkiem nauczyciela
- pogadanka z elementami dyskusji
- wyszukiwanie w Internecie informacji na temat UE
- analiza fragmentu aktu prawnego wydanego np. przez Komisję Europejską
- wywiad
- analiza tekstów źródłowych
- gry symulacyjne
- praca w grupach
- sporządzenie gazetki z podstawowymi informacjami na temat państw UE
- drzewko decyzyjne
- analiza SWOT
- debata
- projekcja filmu
- plakat, techniki plastyczno-manualne

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- wpisuje do przygotowanej tabeli podstawowe kompetencje głównych organów UE,
- odtwarza historię polskiej drogi do UE,
- rozpoznaje symbole UE,

- wskazuje na mapie wszystkie państwa należące do UE i podaje datę ich przystąpienia do tej organizacji,
- przedstawia uprawnienia wynikające z posiadania unijnego obywatelstwa,
- wyszukuje informacje na temat możliwości korzystania ze środków unijnych przez polskie instytucje i przedsiębiorstwa,
- wyraża własne zdanie na temat korzyści i strat dla polskiego społeczeństwa wynikających z wejścia naszego kraju do UE i uzasadnia swoją ocenę,
- formułuje opinię na temat dalszego rozszerzania UE,
- zna nazwiska: szefa Komisji Europejskiej, przewodniczącego Parlamentu Europejskiego, kilku polskich europosłów.

IX. MIEJSCE POLSKI NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ

Podstawa programowa MEN: 19. Relacje Polski z innymi państwami; 22. Współpraca i konflikty międzynarodowe (ONZ, jej najważniejsze organy: Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny i wybrane organizacje afiliowane)

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- przedstawić najważniejsze kierunki polskiej polityki zagranicznej,
- scharakteryzować relacje Polski z sąsiadami oraz z UE i USA,
- wyjaśnić, jakie są cele polskiej polityki obronnej,
- wyjaśnić genezę Paktu Północnoatlantyckiego, omówić uczestnictwo Polski w tej organizacji i jej znaczenie dla bezpieczeństwa państwa i regionu,
- przedstawić udział polskich jednostek w siłach pokojowych i militarnych NATO,
- wytłumaczyć, czym zajmują się ambasady i konsulaty,
- pokazać i uzasadnić, jaka jest rola naszego państwa w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa i współpracy,
- przedstawić genezę ONZ,
- opisać zasady funkcjonowania i strukturę ONZ,
- scharakteryzować kilka wyspecjalizowanych organizacji ONZ.

Nauczyciel powinien:

- uświadomić znaczenie dla naszego państwa dobrych stosunków z innymi państwami,
- pomagać w samodzielnym gromadzeniu informacji dotyczących organizacji, do których należy nasz kraj,
- zachęcać do zapoznawania się z literaturą na ten temat,
- kształtować umiejętności korzystania z różnorodnych źródeł.

B. Materiał nauczania

1. Polityka zagraniczna
 - cele i środki polityki zagranicznej państwa
 - zadania ambasad i konsulatów
 - polska polityka zagraniczna
2. NATO jako filar polskiej polityki obronnej
 - geneza Paktu Północnoatlantyckiego

- zasady funkcjonowania NATO
- główne organy Paktu
- pokojowe i wojskowe misje NATO
- 3. Uniwersalny system bezpieczeństwa i współpracy na świecie
 - geneza i struktura ONZ
 - wybrane organizacje afiliowane
 - sposoby działania ONZ
 - udział Polaków w międzynarodowych misjach pokojowych

C. Procedury osiągnięcia celów

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem źródeł (fragmenty dokumentów NATO lub ONZ)
- praca ze słownikiem (dotyczącym stosunków międzynarodowych) lub encyklopedią
- referaty
- prezentacja multimedialna
- nauczanie problemowe
- praca w grupach
- praca z mapą
- filmy dokumentalne
- metaplan
- debata
- wykład

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- rozumie miejsce i znaczenie naszego państwa w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa i współpracy,
- wskazuje na mapie państwa należące do NATO,
- podaje liczbę państw należących do ONZ,
- określa zasady funkcjonowania i strukturę tych organizacji,
- podaje różnice między misjami pokojowymi, stabilizacyjnymi i operacjami wojskowymi,
- podaje podstawowe informacje na temat udziału Polaków w misjach ONZ i NATO,
- wie, czym zajmują się ambasady i konsulaty,
- charakteryzuje relacje Polski z UE i USA,
- charakteryzuje polską politykę obronną,
- wymienia priorytety polskiej polityki zagranicznej (w tym relacje z sąsiadami),
- przedstawia stosunki z wybranym krajem, na podstawie zgromadzonego przez siebie materiału,
- zna nazwiska: polskiego ministra spraw zagranicznych, sekretarza Generalnego ONZ, sekretarza generalnego NATO,
- przedstawia zadania organizacji afiliowanych przy ONZ, podaje konkretne przykłady ich działań,
- samodzielnie zbiera informacje i materiały na temat różnorodnych działań ONZ i NATO,

- ocenia, na podstawie zebranych przez siebie materiałów, polską politykę zagraniczną i uzasadnia tę ocenę.

X. ŚWIAT XXI WIEKU – ZAGROŻENIA I NADZIEJE

Podstawa programowa MEN: 22. Współpraca i konflikty międzynarodowe; 23. Problemy współczesnego świata

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- wyjaśnić znaczenie pojęcia „globalizacja” i podać jej przyczyny,
- opisać pozytywne i negatywne strony globalizacji,
- określić charakter ruchów antyglobalistycznych,
- wyjaśnić czym jest terroryzm, określić jego różne typy,
- wskazać źródła terroryzmu,
- określić sposoby zwalczania terroryzmu,
- wymienić najważniejsze konflikty i główne zagrożenia współczesnego świata,
- określić istotę konfliktu Północ – Południe,
- wskazać główne konflikty zbrojne na świecie, podać przyczyny ich powstania,
- zanalizować i porównać główne problemy społeczności światowej: ekonomiczno-społeczne, cywilizacyjno-kulturowe,,
- ocenić sytuację imigrantów i uchodźców.

Nauczyciel powinien:

- kształtować postawę tolerancji wobec innych kultur,
- uświadamiać korzyści i zagrożenia wynikające z procesu globalizacji,
- wyjaśniać konieczność podejmowania działań zapobiegawczych w walce z terroryzmem,
- uświadomić zagrożenia wynikające z rosnącej fali terroryzmu światowego,
- zachęcać do rzeczywistych i aktywnych działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego,
- wskazywać znaczenie indywidualnych postaw wobec globalnych problemów (np. pomocy w działaniach humanitarnych czy akcjach na rzecz ochrony środowiska).

B. Materiał nauczania

1. Globalizacja
 - określenie, czym jest globalizacja
 - typy globalizacji
 - korzyści i zagrożenia wynikające z globalizacji
 - ruchy antyglobalistów i alterglobalistów
2. Terroryzm
 - określenie terroryzmu
 - cele akcji terrorystycznych
 - źródła terroryzmu
 - najważniejsze akcje terrorystyczne
 - zwalczanie terroryzmu

3. Konflikty i zagrożenia we współczesnym świecie
 - konflikt Północ – Południe
 - konflikty zbrojne i polityczne
 - kryzys wzrostu
 - problemy zdrowia i żywienia
 - problemy ekologiczne

C. Procedury osiągnięcia celów

- praca z podręcznikiem pod kierunkiem nauczyciela
- analiza artykułów prasowych
- projekcja filmu dokumentalnego, np. o terroryzmie
- debata
- burza mózgów
- informacje nauczyciela
- elementy dramy
- wykorzystanie Internetu, encyklopedii multimedialnych do analizy (akty terroru, konflikty międzynarodowe)
- rozmowa nauczająca z elementami dyskusji
- analiza SWOT

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- prezentuje sposoby komunikowania się w świecie globalnym,
- próbuje przewidzieć następstwa globalizacji,
- podaje przykłady akcji antyglobalistów,
- wskazuje przyczyny działań terrorystycznych, potrafi sformułować najważniejsze problemy związane z tym zjawiskiem,
- określa główne problemy nękające społeczeństwo globalne,
- przedstawia własne propozycje rozwiązania tych problemów,
- wskazuje osoby i instytucje, zarówno w Polsce jak i na świecie, które działają na rzecz pokoju, ochrony środowiska.

XI. CZŁOWIEK I GOSPODARKA

Podstawa programowa MEN: 25. Gospodarka rynkowa; 26. Gospodarstwo domowe

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- określić, co to są podmioty gospodarcze i jakie są ich rodzaje,
- określić charakter i typy gospodarstw domowych,
- porównać źródła dochodów różnych gospodarstw domowych,
- wyjaśnić cele i zasady racjonalnego gospodarowania,
- scharakteryzować własność i jej rodzaje,
- wyjaśnić, w jaki sposób popyt, podaż i cena regulują rynek,
- określić, jakie prawa mają konsumenci.

Nauczyciel powinien:

- kształtować umiejętności analizowania i oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego, której uczeń jest członkiem,
- zachęcać do racjonalnego gospodarowania własnym czasem, pieniędzmi itp.,
- zachęcać do oszczędzania, np. energii elektrycznej, wody,
- uwrażliwiać na potrzeby ludzi biednych,
- uświadamiać, jakie są rzeczywiste wydatki gospodarstw domowych,
- uczyć szacunku dla cudzej własności, szczególnie szkolnej,
- kształtować postawy pracowitości i szacunku dla pracy innych.

B. Materiał nauczania

1. Gospodarstwo domowe
 - pojęcie podmiotu gospodarczego
 - źródła dochodów gospodarstw domowych
2. Zasady racjonalnego gospodarowania
 - rachunek ekonomiczny
 - zasada minimalizacji kosztów i maksymalizacji efektów
 - planowanie budżetu domowego
3. Rynek i gospodarka rynkowa
 - definicja rynku
 - rodzaje rynków
 - czynniki regulujące rynek: popyt, podaż, cena
 - cechy gospodarki rynkowej
4. Własność i jej formy
 - określenie własności
 - rodzaje własności

C. Procedury osiągnięcia celów

- praca z podręcznikiem pod kierunkiem nauczyciela
- wykład
- praca w grupach (układanie budżetu)
- wywiad lub rozmowa
- gra symulacyjna
- drzewko decyzyjne
- dyskusja
- praca ze słownikiem ekonomicznym
- analiza wykresów graficznych pokazujących zależności między popytem, podażą i ceną

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- wyjaśnia, co to jest gospodarstwo domowe i jakie ma znaczenie w gospodarce państwa,
- sporządza budżet domowy (wymienia dochody i wydatki) lub budżet jakiejś imprezy szkolnej,

- prezentuje na przykładach zasady racjonalnego gospodarowania,
- przewiduje następstwa decyzji niezgodnych z rachunkiem ekonomicznym,
- rozumie znaczenie umiejętności i wiedzy człowieka w produkcji dóbr,
- podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego gospodarowania,
- stosuje zasady racjonalnego gospodarowania do zasobów, którymi dysponuje,
- rozumie zależności zachodzące między popytem a ceną,
- odróżnia różne rodzaje własności,
- analizuje rynek wybranego towaru lub usługi.

XII. DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA

Podstawa programowa MEN: 29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- wyjaśnić, czym charakteryzuje się indywidualna działalność gospodarcza,
- określić charakter i cele działania przedsiębiorstw,
- wiedzieć, kto może zostać przedsiębiorcą,
- wymienić podstawowe źródła prawa, według których prowadzona musi być działalność gospodarcza,
- odróżnić pojęcie osoby fizycznej i prawnej,
- opisać formy działalności gospodarczej,
- wskazać składniki materialne i niematerialne przedsiębiorstwa,
- rozpoznać, które przedsiębiorstwa można zaliczyć do małych, średnich bądź dużych,
- zapoznać się z podstawową charakterystyką spółek,
- wykazać różnice między typami spółek,
- rozumieć konieczność przestrzegania przez przedsiębiorców zasad etycznych.

Nauczyciel powinien:

- rozwijać ducha przedsiębiorczości w zgodzie z zasadami uczciwej konkurencji i poszanowania prawa,
- uświadomić uczniom, że wszystkie spółki muszą działać zgodnie z określonymi procedurami prawnymi i dlatego przed założeniem własnej firmy należy starannie się do tego przygotować,
- pokazać korzyści i ryzyko przedsiębiorcy decydującego się na założenie własnej firmy.

B. Materiał nauczania

1. Czynniki produkcji
 - ziemia, kapitał, praca, technologie i przedsiębiorca
 - kapitał, jego rodzaje
 - produkcja i konsumpcja
 - rynek usług
2. Przedsiębiorstwa – rodzaje i cele ich działalności
 - osoba fizyczna i prawna
 - formy działalności gospodarczej

- charakterystyka spółek (spółki cywilne i handlowe, osobowe i kapitałowe)
- zasady prawne działalności spółek
- 3. Zostań przedsiębiorcą
 - indywidualna działalność gospodarcza
 - działania marketingowe

C. Procedury osiągnięcia celów

- spotkanie z przedsiębiorcą albo prawnikiem
- praca z podręcznikiem
- analiza dokumentów podatkowych typu CIT, VAT itp.
- wyszukanie w Internecie fragmentów np. z Kodeksu Spółek Handlowych
- gra symulacyjna (działania marketingowe)
- drzewko decyzyjne
- praca w grupach
- rozmowa nauczająca z elementami dyskusji
- pogadanka
- burza mózgów

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- rozumie znaczenie terminów: „logo firmy”, „patent”, „licencja”, „udziałowiec”,
- odróżnia spółki cywilne i handlowe, osobowe i kapitałowe,
- wie, czym jest kapitał zakładowy bądź akcyjny spółki,
- rozumie funkcje poszczególnych organów w spółkach,
- pisze plan, w którym uwzględnia kolejne kroki konieczne w zakładaniu własnej firmy,
- sporządza portret człowieka przedsiębiorczego,
- wyjaśnia, jak działa przedsiębiorstwo,
- poprawnie posługuje się podstawowymi pojęciami ekonomicznymi,
- na prostym przykładzie oblicza przychód, koszty, dochód i zysk,
- pokazuje, jaką rolę dla sprzedających i kupujących odgrywa marketing,
- prezentuje główne elementy działań marketingowych.

XIII. GOSPODARKA PAŃSTWA

Podstawa programowa MEN: 28. Gospodarka w skali państwa

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- scharakteryzować system gospodarki centralnie planowanej (nakazowo-rozdzielczej) i przedstawić skutki tego systemu dla polskiej gospodarki,
- przeanalizować koszty społeczne i ekonomiczne reform wprowadzonych na początku lat 90. XX w.,
- rozumieć znaczenie pojęć: monopol, deficyt budżetowy, eksport, import, PKB,

- wytłumaczyć, jakie są podstawowe zadania państwa w gospodarce rynkowej i jak państwo powinno je realizować,
- określić, czym jest budżet państwa,
- podać określenie podatków i wymienić ich rodzaje,
- sklasyfikować najważniejsze dochody i wydatki państwa,
- znać najważniejsze organizacje o charakterze ekonomicznym, do których należy Polska, wyjaśnić ich znaczenie na arenie międzynarodowej.

Nauczyciel powinien:

- pobudzać uczniów do rozmów z rodzicami, dziadkami na temat sytuacji gospodarczej Polski w latach 70., 80. i 90. ubiegłego stulecia i ówczesnego codziennego życia Polaków,
- zachęcać do podejmowania wysiłku śledzenia informacji ekonomicznych w prasie, słuchania audycji w radiu bądź oglądania programów telewizyjnych poświęconych gospodarce polskiej i światowej,
- uświadamiać zakres zmian, które objęły nasz kraj po transformacji ustrojowej,
- pomagać w odczytywaniu i interpretacji źródeł, np. danych statystycznych.

B. Materiał nauczania

1. Gospodarka centralnie planowana i rynkowa
 - od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej
 - zmiany ustroju gospodarczego w Polsce po 1989 r.
 - skutki planu L. Balcerowicza
 - główne problemy gospodarcze, z którymi boryka się polskie społeczeństwo
2. Polityka gospodarcza państwa
 - budżet państwa (wydatki i dochody państwa)
 - cechy i rodzaje podatków
 - rozwój gospodarczy i podstawowy miernik jego poziomu – produkt krajowy brutto
 - deficyt budżetowy
3. Polska w systemie współpracy gospodarczej
 - pojęcie eksportu i importu
 - płaszczyzny integracji gospodarczej
 - wybrane organizacje ekonomiczne (WTO, OECD, IMF, MBOiR, EBOR)

C. Procedury osiągnięcia celów

- praca z podręcznikiem pod kierunkiem nauczyciela
- wykład
- wywiad
- dyskusja
- projekcja filmu
- burza mózgów
- analiza materiałów źródłowych z danymi dotyczącymi rozwoju gospodarczego kraju, np. GUS
- referat
- praca w grupach

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- analizuje i wyjaśnia (na konkretnych przykładach z rzeczywistości PRL) przyczyny niedomagań gospodarki socjalistycznej,
- ocenia wprowadzoną na początku lat 90 reformę Balcerowicza,
- przedstawia skutki przemian ustrojowych dla Polaków,
- uzasadnia, dlaczego trzeba płacić podatki,
- odróżnia podatki bezpośrednie od pośrednich,
- ocenia, czy publiczne pieniądze są właściwie wydatkowane przez państwo,
- wskazuje, co jest podstawowym miernikiem rozwoju gospodarczego danego państwa,
- analizuje powiązania gospodarcze państw europejskich,
- posługuje się terminami: PKB, wzrost gospodarczy,
- interpretuje dane na temat gospodarki,
- oblicza wysokość podatku PIT na podstawie konkretnych danych.

XIV. MOJA PRACA

Podstawa programowa MEN: 24. Praca i przedsiębiorczość; 30. Wybór szkoły i zawodu

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- określić kilka wymiarów pracy ludzkiej,
- scharakteryzować lokalny rynek pracy w swoim miejscu zamieszkania,
- planować własną drogę zawodową,
- odróżnić własne zainteresowania od zdolności,
- poprawnie zredagować konieczne dokumenty w staraniu się o pracę (CV, list motywacyjny, kwestionariusz osobowy),
- wiedzieć, gdzie i w jaki sposób poszukiwać pracy i jak się przygotować do rozmowy kwalifikacyjnej,
- wyjaśnić przyczyny bezrobocia,
- przewidzieć indywidualne i społeczne skutki bezrobocia.

Nauczyciel powinien:

- pomagać uczniom w przyjmowaniu aktywnej i twórczej postawy i wykazywaniu się przedsiębiorczością,
- zapoznawać uczniów z sytuacją na lokalnym rynku pracy,
- pobudzać do samokształcenia i odkrywania własnych możliwości i zainteresowań pod kątem przyszłego zawodu,
- uświadomić, że wybór zawodu nie zależy tylko od własnych pragnień, umiejętności i zainteresowań, ale również od zapotrzebowania na określonych specjalistów,
- kształtować umiejętności przydatne przy poszukiwaniu pracy,
- zachęcać do udziału w przedsięwzięciach społecznych, które rozwijają pomysłowość i przedsiębiorczość.

B. Materiał nauczania

1. Praca
 - rynek pracy (pracownicy i pracodawcy)
 - zasady organizacji pracy
2. Wybór szkoły i zawodu
 - poznanie własnych zainteresowań, określenie zdolności, sytuacja na rynku pracy
 - rodzaje zawodów, poradnictwo zawodowe, doskonalenie zawodowe i sposoby kształcenia ustawicznego
3. Poszukiwanie pracy
 - dostosowanie kwalifikacji do zapotrzebowania na rynku pracy, mobilność zawodowa
 - sposoby pisania życiorysu (CV), listu motywacyjnego i przygotowanie do rozmowy kwalifikacyjnej
 - jak i gdzie szukać pracy?
4. Bezrobocie
 - źródła bezrobocia w Polsce (przekształcenia społeczno-gospodarcze, ograniczenie produkcji, postęp technologiczny)
 - skutki bezrobocia (indywidualne, społeczne)
 - stopa bezrobocia

C. Procedury osiągnięcia celów

- pogadanka z doradcą zawodowym lub pedagogiem szkolnym na temat rynku pracy
- wizyta w urzędzie pracy
- analiza gazet i stron internetowych z ofertami pracy
- wycieczka do zakładu pracy
- praca z podręcznikiem pod kierunkiem nauczyciela
- wywiad
- metaplan
- drzewko decyzyjne
- elementy dramy (list motywacyjny, kwestionariusz osobowy, CV)
- gry symulacyjne (rozmowa kwalifikacyjna)
- informacja nauczyciela

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- uzasadnia, w jaki sposób praca i przedsiębiorczość zaspakajają potrzeby ekonomiczne człowieka,
- rozpoznaje swoje podstawowe predyspozycje pod kątem przyszłego zawodu,
- odróżnia realne potrzeby rynku pracy od własnych pragnień,
- potrafi w razie konieczności skorzystać z porad specjalisty w ośrodkach poradnictwa zawodowego,
- zna i stosuje podstawowe zasady organizacji pracy,
- układa ranking najbardziej poszukiwanych zawodów,
- pisze plan własnego rozwoju zawodowego,
- uczestniczy w dyskusji, np. dotyczącej tego, czy warto wyjechać za granicę w poszukiwaniu pracy – przedstawia argumenty za i przeciw,

- wyszukuje w gazetach i w Internecie strony z ofertami pracy,
- sporządza CV i pisze list motywacyjny,
- wskazuje przyczyny i konsekwencje bezrobocia,
- wyszukuje najnowsze informacje o stopie bezrobocia w Polsce.

XV. PIENIĄDZ I BANKI

Podstawa programowa MEN: 27. Pieniądz i banki

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- przedstawić formy pieniądza w gospodarce rynkowej,
- wskazać funkcje pieniądza,
- określić cechy pieniądza,
- wyjaśnić, na czym polega zjawisko inflacji i deflacji,
- określić, czym zajmuje się bank centralny i banki komercyjne,
- wskazać zadania giełdy papierów wartościowych,
- wymienić rodzaje kredytów oraz typy kart płatniczych.

Nauczyciel powinien:

- uświadamiać na przykładach historycznych funkcje pieniądza w gospodarce rynkowej,
- ukazywać pozytywną i negatywną rolę pieniądza w kształtowaniu relacji społecznych,
- wyjaśniać, jakie są zadania banku centralnego związane z ochroną interesów obywateli,
- pokazać korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z kredytów bankowych (możliwość realizowania inwestycji, niebezpieczeństwo zadłużenia).

B. Materiał nauczania

1. Pieniądze
 - historia pieniądza
 - banknoty i depozyty
 - funkcje pieniądza
 - cechy pieniądza
2. Banki i kredyty
 - zadania banku centralnego
 - banki komercyjne
 - inflacja i deflacja
 - giełda papierów wartościowych
 - rodzaje kredytów
 - karty płatnicze

C. Procedury osiągnięcia celów

- wykład
- dyskusja
- drzewko decyzyjne
- gry symulacyjne

- burza mózgów
- projekt

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- określa, jaką rolę (pozytywną i negatywną) spełniają pieniądze w pobudzaniu aktywności i rozwoju osoby,
- wyjaśnia mechanizm inflacji,
- uzasadnia potrzebę istnienia banku centralnego,
- przedstawia racje za i przeciw interwencji państwa w dziedzinie finansów,
- porównuje oferty różnych banków (konta, lokaty, kredyty, fundusze inwestycyjne).

XVI. ETYKA ŻYCIA GOSPODARCZEGO

Podstawa programowa MEN: 31. Etyka w życiu gospodarczym

A. Szczegółowe cele edukacyjne

Uczeń powinien:

- określić cechy dobrego pracownika,
- wskazać cechy dobrego pracodawcy,
- określić prawa i obowiązki pracownika i wyjaśnić zależności zachodzące między nimi,
- uzasadnić funkcję ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych,
- wiedzieć czym jest mobbing i jakie są sposoby przeciwdziałania temu zjawisku,
- wyjaśnić na czym polega stosowanie zasad moralnych w biznesie i wskazać, jakie są skutki ich odrzucenia,
- wskazać przykłady zjawisk z szarej strefy w gospodarce i uzasadnić ich szkodliwość,
- wyjaśnić negatywny wpływ korupcji na rozwój gospodarki i przedsiębiorczości.

Nauczyciel powinien:

- ukazywać wartość pracy zespołowej i jej skutki dla pracowników,
- uświadomić uczniom, że etyka życia zawodowego człowieka kształtuje się już w rodzinie i szkole – w wypełnianiu obowiązków rodzinnych i szkolnych (uczciwości, rzetelności, odpowiedzialności, prawdomówności, punktualności itp.),
- wyjaśnić znaczenie kierowania się w biznesie zasadami etycznymi,
- pokazać związki między stosowaniem etyki a wymierną korzyścią dla firmy (np. zdobywanie zaufania klientów, praca nad wizerunkiem firmy i jej wiarygodnością).

B. Materiał nauczania

1. Etyka w miejscu pracy
 - cechy dobrego pracownika
 - kwalifikacje i umiejętności pracodawcy
 - prawa i obowiązki pracowników i pracodawców
 - normy etyczne obowiązujące pracodawcę i pracownika
 - zawody zaufania publicznego: nauczyciela, lekarza, sędziego itp.

- zjawisko mobbingu i sposoby przeciwdziałania mu
- ubezpieczenia społeczne i zdrowotne
- 2. Etyka biznesu
 - biznes uczciwy i nieuczciwy
 - zjawisko „szarej strefy”
 - korupcja i sposoby jej przeciwdziałania
 - pozytywne efekty stosowania etyki w działalności gospodarczej
 - skutki odrzucenia etyki w biznesie

C. Procedury osiągnięcia celów

- praca z podręcznikiem
- dyskusja
- elementy dramy
- gra symulacyjna, której scenariusz pokazywałby zjawisko mobbingu w miejscu pracy
- praca w grupach
- rozmowa nauczająca
- wywiad
- burza mózgów
- praca pod kierunkiem nauczyciela z materiałami źródłowymi, np. fragmentami Kodeksu pracy

D. Planowane osiągnięcia ucznia

Po zrealizowaniu materiału uczeń:

- porównuje cechy i umiejętności dobrego pracownika i pracodawcy,
- układa listę głównych wad pracowników i pracodawców,
- podaje przykłady zachowań naruszających zasady etyczne w miejscu pracy, zarówno ze strony pracowników, jak i pracodawców,
- wyjaśnia, na czym polega negatywna rola mobbingu w miejscu pracy (porównuje to zjawisko z dokuczaniem słabszym uczniom w szkole),
- podaje przykłady uczciwych i nieuczciwych działań w biznesie,
- wyjaśnia, jakie mogą być skutki odrzucenia etyki w biznesie.

Propozycje metod oceniania osiągnięć uczniów

1. Formułowanie wymagań – dobór kryteriów

Celem ewaluacji jest przede wszystkim ocena osiągnięć ucznia. Wtórnie służy ona jednak również weryfikacji treści programu i jego realizacji, a więc przyczynia się do doskonalenia zarówno samego programu, jak i procesu dydaktycznego.

Przejrzyste sformułowanie wymagań pozwala tak nauczycielowi, jak i uczniowi kontrolować proces uczenia się, ułatwia wychwytywanie błędów i braków oraz motywuje ucznia do pracy i uczy go samokontroli.

Cele ewaluacji

od strony nauczyciela:

- A. kontrola osiągnięć ucznia
- B. uchwycenie błędów i braków uczniów w procesie kształcenia
- C. ocena skuteczności stosowanych metod dydaktycznych
- D. ocena trafności stosowanych wymagań
- E. doskonalenie realizacji programu

od strony ucznia:

- A. obiektywizacja i kontrola osiągnięć
- B. wskazanie braków wiedzy i umiejętności
- C. wzmacnianie samokontroli
- D. wzmacnianie motywacji do usuwania braków i doskonalenia umiejętności
- E. satysfakcja z osiągnięć

Kryteria oceny z wiedzy o społeczeństwie powinny uwzględnić **specyfikę przedmiotu**, polegającą na tym, że wiedza i umiejętności podręcznikowe są uzupełniane z dwóch innych źródeł: wiedzy o świecie czerpanej z mediów oraz z własnych doświadczeń i obserwacji wynikających z uczestnictwa w życiu społecznym, np. w szkole, rodzinie, grupie kolegów itp. Ocenie powinna więc podlegać również umiejętność obserwacji i czerpania z wymienionych źródeł oraz wykorzystania tej wiedzy. Kryteria oceniania wiedzy i umiejętności uczniów powinny charakteryzować się jawnością, obiektywizmem i jasnością, które pozwalają uczniom kontrolować własny proces uczenia się. Obiektywizm jednak nie powinien przerodzić się w czysty formalizm i dlatego w sytuacjach wątpliwych powinien być korygowany indywidualnym, elastycznym podejściem do ucznia, uwzględniającym jego motywację i zaangażowanie. Sposób oceniania powinien być zrozumiały dla ucznia, tzn. powinien on wiedzieć, dlaczego otrzymał daną ocenę i co może zrobić, aby ją poprawić.

Poza wiedzą i umiejętnościami warto również wziąć pod uwagę następujące elementy dodatkowe:

- aktywność podczas lekcji,
- umiejętność współpracy z innymi,
- uczestnictwo w dyskusjach,
- systematyczność, obowiązkowość,
- odpowiedzialność za podjęte zadania,
- udział w pracy społecznej na rzecz grupy, np. w samorządzie szkolnym, grupie samopomocy.

Należy jednak zwrócić uwagę na odpowiedni sposób oceny tych treści nauczania, które w sposób wyraźny zawierają elementy wychowawcze. Chodzi o elementy zawarte w takich ogólnych celach kształcenia, jak pogłębianie świadomości patriotycznej czy kształtowanie poczucia obywatelstwa. Sposób oceny powinien być możliwie zobiektywizowany, to znaczy nakierowany przede wszystkim na zdobycie umiejętności merytorycznego przedstawienia i uzasadnienia postawy patriotyzmu, obywatelstwa także przez wskazanie odpowiednich przykładów. Nie powinien natomiast skupiać się na subiektywnych poglądach uczniów (wyrażanych niekiedy w sposób przekorny). Zasada nieoceniania za poglądy powinna być bezwzględnie przestrzegana, zwłaszcza dotyczy to dyskusji.

2. Poziomy wymagań

A. Poziom osiągnięć koniecznych

Na ocenę dopuszczającą uczeń:

- odpowiednio motywowany przez nauczyciela, wykonuje proste polecenia,
- potrafi odtworzyć w sposób niepełny podstawowe wiadomości,
- przy pomocy nauczyciela określa podstawowe pojęcia, rozpoznaje zjawiska i procesy,
- wykazuje chęć współdziałania w grupie przy wykonywaniu zadań,
- prowadzi zeszyt przedmiotowy,
- wykazuje się wiedzą i umiejętnościami w takim zakresie, aby nauczyciel mógł sądzić, że uczeń będzie w stanie opanować elementy treści podstawowej w realizacji następnego etapu nauczania.

B. Poziom osiągnięć podstawowych

Na ocenę dostateczną uczeń:

- prezentuje wiedzę fragmentaryczną, ale przedstawia ją samodzielnie,
- właściwie rozumie polecenia nauczyciela,
- w stopniu podstawowym opanował wymagane umiejętności,
- poprawnie wykonuje proste ćwiczenia,
- wspierany sugestiami nauczyciela, potrafi powiązać wiedzę teoretyczną z praktyką,
- uczestniczy w pracach zespołowych,
- prowadzi notatki z lekcji,
- potrafi w stopniu podstawowym selekcjonować wiadomości,
- odróżnia poznane zjawiska i potrafi trafnie zilustrować je przykładami.

C. Poziom osiągnięć rozszerzających

Na ocenę dobrą uczeń:

- chętnie stosuje się do poleceń nauczyciela,

- prezentuje zagadnienia w sposób logiczny i ciągły,
- wyjaśnia swoimi słowami omawiane zagadnienia,
- systematycznie przygotowuje się do lekcji i sprawdzianów,
- rozumie w kategoriach przyczynowo-skutkowych, formułuje wnioski,
- często wykazuje aktywność podczas lekcji,
- w stopniu zadowalającym ocenia wydarzenia i problemy społeczne,
- potrafi przedstawić argumenty uzasadniające własne stanowisko i bronić swoich racji,
- systematycznie prowadzi zeszyt przedmiotowy,
- wykorzystuje w praktyce zdobytą wiedzę,
- konstruktywnie współpracuje z grupą.

D. Poziom osiągnięć dopełniających

Na ocenę bardzo dobrą uczeń:

- prezentuje w sposób pełny materiał przewidziany programem,
- samodzielnie podejmuje trudniejsze zadania,
- interpretuje i omawia wydarzenia z punktu widzenia zasad życia publicznego,
- planuje własną pracę,
- swobodnie korzysta z różnorodnych źródeł,
- łączy wiedzę z różnych przedmiotów,
- swobodnie posługuje się przeznaczonym na dany etap aparatem pojęciowym,
- twórczo uczestniczy w pracy zespołowej,
- jest kreatywny, chętnie współdziała w grupie,
- wyraża zainteresowanie przedmiotem,
- bierze udział w konkursach szkolnych i pozaszkolnych,
- wykazuje właściwą postawę wobec innych uczniów, np. chętnie pomaga innym,
- angażuje się w życie szkoły,
- potrafi samodzielnie formułować opinie i oceny oraz prawidłowo je uzasadniać.

E. Poziom osiągnięć ponadprogramowych

Na ocenę celującą uczeń spełnia wszystkie wymogi przewidziane na ocenę bardzo dobrą, a ponadto:

- wykazuje szczególne zainteresowanie przedmiotem,
- osiąga sukcesy w konkursach szkolnych i pozaszkolnych,
- prezentuje wiedzę i umiejętności wykraczające poza program szkolny,
- bezinteresownie działa na korzyść szkoły bądź środowiska lokalnego,
- czerpie wiedzę z różnych źródeł i potrafi ją twórczo przetwarzać,
- godnie reprezentuje szkołę.

Literatura

- Bonecki J., Smutek Z., Bonecka-Telicka A., *Wiedza o społeczeństwie, zakresy podstawowy i rozszerzony. Przewodnik dla nauczyciela liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON, Rumia 2002
- Bowkett S., *Wyobraź sobie, że... Ćwiczenia rozwijające twórcze myślenie uczniów*, tłum. K. Krużewski, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2000
- Harmin M., *Duch klasy. Jak motywować uczniów do nauki?*, tłum. A. Tomaszewska, CEO, Warszawa 2005
- Jadczak M., (red.) *Interaktywne metody nauczania, z przykładowymi konspektami*, Wydawnictwo BEA-BLEJA, Toruń 2001
- Konarzewski K., (red.) *Sztuka nauczania. Szkoła. Podręcznik dla studentów kierunków nauczycielskich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995
- Kupisiewicz C., *Dydaktyka ogólna*, Oficyna Wydawnicza GRAF PUNKT, Warszawa 2000
- Kwieciński Z., Śliwierski B., (red.) *Pedagogika*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2001
- Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 2003
- Ornstein A. C., Hunkins F. P., *Program szkolny. Założenia, zasady problematyka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998
- Rau K., Ziętkiewicz E., *Jak aktywizować uczniów, „Burza mózgów” i inne techniki w edukacji*, Oficyna Wydawnicza G & P, Poznań [b.r.w]